

ASSAJOS I ESTUDIS

Formació professional, instrucció
i adoctrinament a l'empresa Segarra
(la Vall d'Uixó, Castelló) durant el franquisme
*Professional training, instruction
and indoctrination at the Segarra company
(La Vall d'Uixó –Castelló–)
within the Franco period*

Andrés Payà Rico
Universitat de València

Data de recepció de l'original: gener de 2009

Data d'acceptació: març de 2009

ABSTRACT

In the context of the first decades of the Franco period, this article analyzes some of the paternalistic educative politics carried out in the working field of a shoes company based in La Vall d'Uixó, Castellon. In an atmosphere that mixed professional training with indoctrination, control and instruction, the employees of the company could benefit from different educative initiatives offered by the manufacture. *La Escuela de Aprencices Segarra* (Segarra Apprentice School) is one of them.

These training activities were located within the company paternalistic politics, in which masters, employees, instructors and trainees composed a «big family. Within this family and industrial amalgamation, the social and pedagogic program played an essential role due to beneficent and welfare reasons inspired in the Christian doctrine

on one hand, and to lucrative interests, more mundane and typical of an enterprise, on the other hand.

In fact, it can be stated that everybody profited from it. On one side, the employees and their families could access to a social and educative system, which was only possible then for a few people and, on the other side, the masters achieved trained disciplined and moralized manpower. This was the real motivation that drove the shoes company to carry out an indoctrinating and controlling program.

The ideological features in which the educative program, that oriented every training action, was based, totally matched with the pedagogical pillars of the first Franco period. In this context, concepts like education, discipline, work, patriotism and religiosity were always on hand, being it very difficult to distinguish one from each other.

In conclusion, it can be said that these ideological and indoctrinating basis allowed the inhabitants of La Vall d'Uixó to benefit from various educative initiatives (apprentice school, library, School Enclosure, mutual benefit school, summer camps, cultural extension courses, etc.), as well as from social and assistance programs (accommodation, stewardship, clinic, canteen, etc.).

KEY WORDS: Franco period, professional training, apprentice school, industrial paternalism, history of valencian education.

RESUM

En el context de les primeres dècades del franquisme, aquest article analitza algunes de les polítiques educatives de marcat accent paternalista portades a terme en l'àmbit laboral per part d'una empresa de calçat a la localitat castellonenca de la Vall d'Uixó. En un clima que conjugava formació professional amb adoctrinament, control i instrucció, els treballadors de l'empresa podien aprofitar-se de les iniciatives educatives que els oferia la fàbrica, entre les quals hi havia l'Escola d'Aprenents Segarra.

PARAULES CLAU: franquisme, formació professional, escola d'aprenents, paternalisme industrial, història de l'educació valenciana.

RESUMEN

En el contexto de las primeras décadas del franquismo, el presente artículo analiza algunas de las políticas educativas de marcado acento paternalista llevadas a cabo en

el àmbit laboral de una empresa de calzado en la localidad castellanense de la Vall d'Uixó. En un clima que conjugaba formación profesional con adoctrinamiento, control e instrucción, los trabajadores de la empresa podían aprovecharse de las distintas iniciativas educativas que les ofrecía la fábrica, entre las cuales se encontraba la Escuela de Aprendices Segarra.

PALABRAS CLAVE: franquismo, formación profesional, escuela de aprendices, paternalismo industrial, historia de la educación valenciana.

1. PATERNALISME, FORMACIÓ I ADOCTRINAMENT MITJANÇANT L'EDUCACIÓ I EL TREBALL

En l'escenari polític, empresarial i pedagògic que es dibuixa amb l'acabament de la Guerra Civil i el començament del franquisme, ressegueixen amb força les pràctiques paternalistes pròpies del segle XIX i afins al catolicisme social. La concessió per part dels empresaris de certs serveis socials als treballadors, en el marc d'una especial concepció familiar de les relacions laborals, forma part de l'entramat empresarial franquista, en el qual patrons i treballadors són concebuts com a membres d'una mateixa família; el patró exerceix de pare amb els seus «fills» treballadors. Seguint Fabiano Mora,¹ durant la dictadura es van engegar cinc grans grups de mesures assistencials o paternalistes: la construcció d'habitatge obrer, les ajudes i els serveis necessaris per garantir l'accés al consum (menjadors, economats, etc.), la promoció de l'oci col·lectiu (infraestructures i activitats culturals, esportives i festives), la dotació de sistemes de garanties complementàries a les assegurances públiques (ajudes i préstecs econòmics, assegurances, etc.) i la intervenció en l'esfera moral i familiar (activitats religioses, escoles, etc.): val a dir que el nostre treball s'emmarca en aquest últim àmbit. Tot aquest entramat laboral i assistencial funcionava en tota la seua plenitud en l'empresa Segarra, de la qual ens ocupem i, com indica Fernando Peña, «el treballador només ha de preocupar-se de treballar i viure feliç. D'aquesta manera, es nega la iniciativa dels treballadors a autoorganit-

¹ BABIANO MORA, José. *Paternalismo industrial y disciplina fabril en España (1938-1958)*. Madrid: Consejo Económico y Social, 1998, pàg. 160.

zar-se per defensar els seus interessos i tindre els seus somnis, ja que és el patró qui ho fa per ells».²

És obvi que en aquesta organització paternalista, l'educació i l'adoctrinament que hi té lloc hi tenen un paper molt important. Formació, disciplina i moralització de la mà d'obra mitjançant l'educació i el treball seran les claus que motivaran l'empresa a organitzar activitats formatives. Els patrons cercaven preparar la mà d'obra per al treball i també integrar-la en l'ordre social desitjat. Era, doncs, una formació en l'empresa amb un doble objectiu tècnic i moral: «tècnica, aconseguint més qualificació que afavorís el procés productiu mitjançant la creació d'escoles, biblioteques, centres de formació professional, xerrades formatives, etc., i moral, amb la formació de treballadors addictes, respectuosos, disciplinats, fidels a l'empresa i als dirigents mitjançant l'acció educativa, orientada a la gratitud als patrons i a la legitimació de l'ordre establert».³ Una de les iniciatives educatives que s'ajusta a la perfecció a la consecució d'aquesta doble finalitat és la creació d'escoles d'aprenents, de les quals ens ocupem a continuació.

La política i la legislació franquista aviat es van interessar per la relació entre educació i treball, i crearen les condicions necessàries perquè es muntessin escoles d'aprenents per tot Espanya. La relació laboral dels aprenents que es formaven en aquestes escoles a canvi del seu treball va ser regulada per la Llei de contracte de treball de 1944, en els articles 122 al 161, així com per les reglamentacions de treball pel que fa a cada professió.⁴ L'article 122 de la dita llei definia aquest tipus d'acords d'aprenentatge com una modalitat de contractació «en la que el empresario o patrono se obliga a enseñar prácticamente, por sí o por otro, un oficio o industria, a la vez que utiliza el trabajo del que aprende por tiempo determinado, mediando o no retribución».⁵ Aquesta mateixa llei deixava en mans de les empreses la decisió de dissenyar el contingut curricular o escolar dels ensenyaments i la seua durada en el temps,

² PEÑA RAMBLA, Fernando. «Introducció a la història de l'empresa Segarra de la Vall d'Uixó (1861-1952)». *Estudis Castellonencs*, 7 (1996-1997), pàg. 661.

³ PEÑA RAMBLA, Fernando. *Història de l'empresa Segarra*. Castelló: Servei de Publicacions de la Diputació de Castelló, 1998, pàg. 164.

⁴ En el cas de l'empresa Segarra, el Reglament nacional de treball en la indústria del calçat, a l'article 21, assenyalava que els empresaris «que ocupen más de 100 obreros, excluidos los peones ordinarios, vienen obligados a sostener Escuelas de Aprendizaje para la formación de su personal».

⁵ Llei de contracte de treball. Text refós del llibre I, aprovada per Decret de 26 de gener de 1944; el text refós del llibre II de la mateixa llei va ser aprovat per Decret de 31 de març de 1944 (Butlletí Oficial de l'Estat de 24 de febrer i d'11 d'abril de 1944, respectivament).

tenint present una intenció pedagògica tant formativa i laboral com educativa i cultural, ja que, com escriu Javier Bascuñan, «el interés del régimen no era, exclusivamente, formar a los trabajadores para contribuir así al desarrollo industrial del país, sino que su preocupación básica era la de contribuir a la expansión de la enseñanza, en sus diferentes modalidades y niveles, al margen de la cualificación laboral conseguida».⁶ Les possibilitats que oferia aquesta llei, juntament amb l'interès i la necessitat de formació professional d'una mà d'obra més qualificada i amb un nivell cultural més elevat,⁷ augmentaren la possibilitat de crear més escoles d'aquest tipus.

L'any 1949 és una fita important en el funcionament i organització d'aquestes escoles, ja que es promulga la Llei de bases d'ensenyament mitjà i professional, que actualitzarà l'obsolet i vigent fins llavors Estatut de formació professional de 1928. En el preàmbul d'aquesta llei es pot llegir l'interès que aquest nivell educatiu va adquirir aquells dies segons la retòrica franquista pròpia de l'època: «Los ideales de difusión de la cultura que viene manteniendo el Movimiento Nacional habían de producir, necesariamente, la ambición de conquistar para un ciclo elemental de la Enseñanza Media una gran masa de la población española [...], que por aquella circunstancia de residencia se ha visto hasta ahora apartada de los Centros formativos de Enseñanza Media y de las Escuelas de Trabajo».⁸ Açò dona més protagonisme a les iniciatives municipals i privades, i així es poden adaptar a la formació professional «de acuerdo con las necesidades técnicas de la vida española y de las peculiaridades económicas de las comarcas donde radiquen [...] contribuirán considerablemente a la expansión de la cultura en las distintas comarcas campesinas, fabriles o marítimas».⁹

Val a dir, però, que el text legal clau per a la definitiva organització i homologació dels estudis professionals de les escoles d'aprenents és la Llei sobre formació professional industrial (1955). En el preàmbul es justifica la creació i el

⁶ BASCUÑAN CORTÉS, Javier. «A cada uno su oficio..., educación y promoción profesional». MAYORDOMO, Alejandro (coord.). *Estudios sobre la política educativa durante el franquismo*. València: Universitat de València, 1999, pàg. 221.

⁷ Un any més tard, el Fur dels espanyols a l'article cinquè expressa que «Todos los españoles tienen derecho a recibir educación e instrucción y el deber de adquirirlas, bien en el seno de su familia o en centros privados o públicos, a su libre elección. El Estado velará para que ningún talento se malogre por falta de medios económicos». Llei de 17 de juliol de 1945 del Fur dels espanyols (BOE, 18-VII-1945).

⁸ Llei de 16 de juliol de 1949 de bases d'ensenyament mitjà i professional (BOE, 17-VII-1949, BM 1-VIII-1949).

⁹ *Ibid.*

sosteniment d'aquests centres, ja que «uno de los más urgentes problemas que recientemente se han planteado en el campo de la educación, a consecuencia del creciente desarrollo de la industria es [...] el concerniente a la formación profesional de los operarios cualificados [...] la transformación industrial de España necesita un elevado número de especialistas y cuadros técnicos de mando de grado medio».¹⁰ En aquesta missió assoleixen un paper important iniciatives privades com la de l'empresa Segarra, ja que, segons podem llegir, «se incorpora la industria privada a la inquietud del Estado en el fomento de la formación profesional, imponiéndola, deberes y otorgándola derechos que garanticen una íntima compenetración, beneficiosa para ambas partes, y, en definitiva para la población productora española».¹¹ L'article 1 d'aquesta llei estableix els objectius d'aprenentatge i defineix la formació professional industrial com la «rama de la educación que tiene por finalidad esencial la adecuada preparación del trabajador cualificado en las diversas actividades laborales de la industria. Incluirá en todos sus grados y modalidades los conocimientos técnicos necesarios, así como los de carácter general y complementario concernientes a la formación física, intelectual, social, política y moral»¹² per arribar a una aptitud professional adequada, bàsica o especialitzada.

Aquesta legislació laboral i de formació professional franquista va fer que sorgiren centres per tota la geografia valenciana. Els anys seixanta, repartits per les tres províncies, hi havia 23 centres de formació professional industrial.¹³ A més dels públics dependents del Ministeri d'Educació Nacional (escoles de mestratge industrial d'Alcoi, Alacant, Castelló, Xàtiva, Requena i València), les obres sindicals van crear també tallers escola sindicals de formació professional (Crevillent, Monòver, Villena, Ontinyent i València), així com altres centres la titularitat dels quals era de l'Església catòlica (Institut Social Obrer d'Alacant, Patronat d'Obra Social Sant Josep Obrer d'Oriola, Escola de Formació Professional Luis Amigó de Godella o les Escoles Professionals Sant Josep de València). D'iniciativa privada, com és el cas de l'empresa Segarra que ens ocupa, n'hi havia centres a Requena (Escola Laboral Josep Maria de Pinedo - Hidro-

¹⁰ Llei de 20 de juliol de 1955 sobre formació professional industrial (BOE, 21-VII-1955, BM 12-IX-1955, sèrie A).

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*

¹³ ALBERDI ALBERDI, Ramón. «Formación profesional, industrialización y sociedad en Valencia y en Cataluña desde finales del siglo XIV hasta la Ley de Educación de 1970». *AA. VV. La formació professional i les transformacions socials i econòmiques*. Mataró: Ajuntament de Mataró i Universitat de Barcelona, 1999, pàg. 140-149.

eléctrica Espanyola, SA), Sagunt (Escola d'Aprenents d'Alts Forns de Biscaia, SA), València (Escola de Preaprenentatge i Aprenentatge San Francisco Javier, Escola d'Aprenentatge Industrial de Construccions Elèctriques Llevant, SA, Escola d'Aprenents de la Unió Naval de Llevant, SA, així com l'Escola d'Aprenents de Material i Construccions, SA), a Ibi (Escola d'Aprenents de Payá Hermanos, SA)¹⁴ i a la Vall d'Uixó (Escola d'Aprenents de l'empresa Silvestre Segarra i Fills, SA).

L'ESCOLA D'APRENENTS SEGARRA: ANYS QUARANTA I CINQUANTA

L'empresa Segarra es va fundar el 1861 i va perllongar l'activitat fins a 1976. Al principi, es dedicà a la fabricació artesanal d'espardenyes i, posteriorment, centrà la producció en el calçat militar, tot i que més endavant l'amplià amb la línia de calçat destinat al consum civil. Fou el 1939, coincidint amb l'acabament de la Guerra Civil i la reconstrucció de l'empresa i la població de la Vall d'Uixó (que va ser declarada «zona devastada»), quan va començar la seua singladura l'Escola d'Aprenents Segarra. L'objectiu amb el qual es va crear va ser perquè s'erigira en «elemento clave en el reclutamiento y formación de los trabajadores, se concebía como el “vivero” en el que formar operarios muy cualificados para incorporar en cada una de las secciones y talleres de la factoría». ¹⁵ Per estudiar i il·lustrar l'organització i la cultura interna de l'Escola d'Aprenents de Segarra (empresa que va obtenir sempre el beneplàcit i favors de les jerarquies franquistes —militars i civils—, i que, el 1942, arribà a ser nomenada empresa model i rebé la medalla al mèrit en el treball), ens ajudarem de l'anàlisi de la seua revista *Escuela de Aprendices*. ¹⁶ En aquesta publicació interna podem observar clarament que els tècnics i mestres de l'escola defineixen les finalitats d'aquesta institució educativa:

¹⁴ D'aquesta escola ens n'hem ocupat amb anterioritat. PAYÁ RICO, Andrés. «La Escuela de Aprendices de Payá Hermanos y los inicios de la formación profesional ibense». *I Jornadas de Historia Local de Ibi*. Ibi: Universitat d'Alacant i Ajuntament d'Ibi, 2005.

¹⁵ VIRUELA MARTÍNEZ, Rafael. «Organización del trabajo y diferencias de género en la industria del calzado durante la autarquía: el caso de la empresa Segarra de la Vall d'Uixó». *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*. Universitat de Barcelona. Vol. VI, núm. 119 (82), 1 d'agost de 2002.

¹⁶ Els nombres compresos entre 1941 (any en què apareix el primer nombre de la revista) i 1959 han estat consultats a l'Arxiu Històric Municipal de Castelló (AHMC), així com a la Biblioteca d'Educació del CIDE de Madrid.

Que nadie dude de la labor de la Escuela. ¡Las escuelas producen! Y de ellas depende el porvenir de nuestras industrias. Pronto, muy pronto habremos dado en todas las ramas y especialidades encuadradas en el plan de estudios peritos en las materias que nos son consustanciales [...]. Ellos deberán orientar nuestras industrias ¡Qué hermoso, qué satisfacción, el día en que nuestra empresa halle, forjados en su propia escuela, al técnico, al especialista y al hombre capaz de resolver la marcha de aquéllas.¹⁷

Organització i estructura de l'Escola d'Aprenents

Com hem dit anteriorment, l'escola va començar el 1939 en una etapa de provisionalitat, i el 1940 es començà a configurar una divisió en cursos diversos: grup preparatori (xiquets de catorze anys que rebien classes de lectura, escriptura, cultura, dibuix, càlcul i urbanitat), grup d'ingrés (quinze anys: lectura, dictat, càlcul, dibuix i urbanitat), primer curset (setze anys: dictat, anàlisi, matemàtiques, dibuix, ciències i pràctiques de taller) i segon curset (disset anys: matemàtiques, ciències mecàniques, tecnologia industrial del calçat, dibuix i pràctiques de taller). Els millors estudiants eren seleccionats per a assistir a cursos d'especialització (comptabilitat, correspondència, viatges, adobaments i calçats) pagats per l'empresa¹⁸ i que en el futur acabarien repercutint en benefici seu.

Totes aquestes classes es complementaven amb dues hores setmanals d'educació física, així com amb xerrades i conferències de nacionalsindicalisme. La llengua vehicular d'ensenyament d'aquestes disciplines i de les anteriors era el castellà i els alumnes, que pertanyien majoritàriament a la província de Castelló, on la llengua materna majoritària era el valencià, tenien dificultats greus de comprensió. Un any més tard, el 1941, es redefeixen els graus preparatori, d'ingrés, primer i segon curset, i s'hi introduïren assignatures noves com l'aritmètica i geometria, ciències físiconaturals, geografia o pràctiques de laboratori. A més, els cursos d'especialització se substituïran ara per enviar els estudiants més brillants a l'Escola d'Artesania i a l'Escola de Treball de Castelló perquè hi cursin estudis oficials. Les novetats de 1942 van consistir a introduir l'especialitat d'adoberia (indústria de la pell) i una lliçó setmanal de religió, així com la

¹⁷ PÉREZ, Ernesto. «Las escuelas producen». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó]. Vol. VI, novembre de 1946 (núm. 66), pàg. 49.

¹⁸ PEÑA RAMBLA, Fernando. *Història de l'empresa... Op. cit.*, pàg. 195.

fusió del grau preparatori i el grup d'ingrés en l'anomenat «primer curs». Passaven, així, a una escolarització d'una durada de sis anys (tres de teoricopràctics i tres més d'aprenentatge pràctic, en els quals es cursaven les especialitats).

L'augment del nombre d'alumnes, la incorporació d'espais i tallers nous i els canvis organitzatius de l'escola d'aprenents aquests primers anys són constants. Així, el curs 1943-44 s'introdueix en tots els cursos l'assignatura de Religió, i l'Educació Física (impartida per la Falange) s'incrementa a tres vegades a la setmana. Una altra reestructuració arriba el curs 1944-45, en què l'ensenyament va ser dividit en tres períodes: Ingrés (11-14 anys: classes de cultura general), Preaprenentatge (15-17 anys: cultura general i tècnica, formació política i religiosa) i Formació professional (cinc especialitats: Tecnologia de l'adobament, Tecnologia del calçat, Caps de secció, Comptabilitat, Correspondència i viatges i Dibuix). A més, els aprenents i els treballadors assistien a conferències extraordinàries sobre organització industrial, higiene industrial i cultura general. A l'inici del curs 1944-45 s'introdueixen les especialitats d'Electricitat i Mecànica, i tres alumnes varen ser enviats a l'Escola de Comerç i tres més, a l'Escola de Pèrits Industrials de València.

Amb el pas del temps i les regulacions legals de l'Estat descrites anteriorment (Llei de 16 de juliol de 1949 de bases d'ensenyament mitjà i professional i Llei de 20 de juliol de 1955 sobre formació professional industrial), els ensenyaments de l'Escola d'Aprenents Segarra estaran organitzats i distribuïts seguint les disposicions oficials. Per això, s'hagueren d'homologar, uniformitzar o adaptar al que anaven dictant les autoritats educatives franquistes del Ministeri d'Educació. El 1952, a l'Escola hi haurà grups de Preaprenentatge (tres graus), Aprenentatge (també tres graus) i Escola del Treball (que prepara per a l'adquisició del títol de mestre industrial), i tots comparteixen una mateixa finalitat: «emanciparlos de las garras de la ignorancia, que en general, tan desagradables consecuencias acarrea; la misión de la escuela no concluye con dotarles de los conocimientos indispensables [...] la misión de la Escuela es exclusivamente altruista, se le enseña al alumno a ser hombre».¹⁹ S'incorporaren al règim docent especial amb l'Ordre ministerial del 28 d'octubre de 1953, va desaparèixer el grau d'Iniciació (que serà substituït per escoles sostingudes per l'empresa, així com un vedat escolar i altres iniciatives educatives que veurem més endavant) i el grau d'Aprenentatge quedà dividit en tres cursos.

¹⁹ MARCOS HERNÁNDEZ, José. «Escuela de Aprendizices». *Escuela de Aprendizices* [Vall d'Uixó], gener de 1952 (núm. 128), pàg. 51.

Ideologia i adoctrinament nacionalcatolicista a l'Escola d'Aprenents

Els trets ideològics en els quals es basa l'escola de l'empresa de calçat coincideixen plenament amb els fonaments de la pedagogia del primer franquisme,²⁰ els quals són una mena de reflex de la política nacionalcatolicista a les aules i als tallers de la Vall d'Uixó. No es tracta ara de desgranar una per una les característiques de la pedagogia de les primeres dècades de la dictadura, sinó de mostrar que aquests trets apareixen perfectament definits a l'Escola d'Aprenents Segarra. Per això, recorrerem a la revista que hem esmentat anteriorment i, amb la lectura dels articles i testimoniatges de gerents de l'empresa, professors i aprenents treballadors, ens adonarem de l'existència d'una pedagogia adoctrinadora, paternalista i moralitzadora, en la qual l'obediència i la submissió als dictats dels professors es veuen doblement incrementades per la disciplina i l'abnegació que els aprenents tenen respecte dels patrons.

És significatiu que, ja des dels primers anys del funcionament de l'Escola d'Aprenents, els alumnes estaven enquadrats en centúries, denominades Francisco Franco, José Antonio i Silvestre Segarra (fundador i gerent de l'empresa). Anaven vestits, a més, amb uniformes falangistes que duïen distintius de l'empresa. Ens centrarem en dos exemples del número dos (1941) de la revista *Escuela de Aprendices*, els quals són plens de retòrica falangista. El primer és d'un professor de l'Escola, que es congratula d'observar els aprenents en una excursió a Castelló amb el seu «mono», como trabajadores de una Industria; su camisa azul, como futuros hombres españoles. Y enalteciendo el sitio al cual pertenecen, llevan todos con un orgullo sin límites —bordado en el pecho— el nombre sagrado que les ayuda, el hada protectora de sus juventudes, que les guía por el camino de la educación, disciplina, trabajo y alegría».²¹ És un discurs que sembla que els alumnes havien acatat, ja que un d'ells, que pertanyia al segon curset (i segurament era familiar dels gerents, ja que comparteixen cognom), escriu en la mateixa línia sobre l'Escola:

²⁰ Si bé a l'última dècada han aparegut una infinitat de llibres que s'hi refereixen, recomanem els estudis, ja clàssics, de: CÁMARA VILLAR, Gregorio. *Nacional-catolicismo y escuela. La socialización política del franquismo (1936-1951)*. Jaén: Editorial Hesperia, 1984; GERVILLA CASTILLO, Enrique. *La escuela del nacional-catolicismo. Ideología y educación religiosa*, Granada: Impredisur, 1990; NAVARRO SANDALINAS, Ramón. *La enseñanza primaria durante el franquismo (1936-1975)*. Barcelona: Promocions i Publicacions Universitàries, 1990.

²¹ BERNAL, ANTONIO. «Nuestra excursión». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], juliol de 1941 (núm. 2), pàg. 30.

Nosotros, los jóvenes que estudiamos en ella, tenemos la obligación de hacerlo con tesón, porque con ello contribuimos a la formación de una España grande y capacitada [...] es preciso que todos los alumnos que asistimos a ella, vayamos con el mayor espíritu de sacrificio por el estudio, ya que con el esfuerzo que nosotros hagamos podremos recompensar, en parte, los desvelos que se toman por nosotros para hacernos hombres capacitados que necesita España. [...] ¡Camaradas de la Escuela de Aprendices! Ha llegado la hora de que nos demos cuenta que nuestro esfuerzo es necesario e imprescindible, para que la Escuela dé sus más preciados frutos.²²

La influència del nacionalsindicalisme aquests primers anys és evident. Un altre exemple d'això és la celebració de la festa anual de fi de curs el 18 de juliol, en què es feien les demostracions gimnàstiques tan habituals de l'estètica feixista i també es lliuraven diplomes i premis als alumnes que tenien més bon rendiment a l'escola i en la producció empresarial. Aquests premis, convocats per primera vegada el 1945, eren concedits en un concurs i hi havia les categories següents: «PUNTUAL, porque puntualidad es cortesía, respeto y obediencia; ORDENADO, porque el orden es indicio de inteligencia y buen gusto; SILENCIOSO, porque el silencio es serenidad y equilibrio; APLICADO, porque la aplicación es signo de energía y entereza; DISCIPLINADO, porque sin disciplina no hay armonía ni convivencia posible; NOBLE, porque la nobleza es la sinceridad, el reconocimiento del ajeno valer y hace de nosotros seres altruistas y generosos, capaces de superarnos, como corresponde a nuestro título de hidalgos y orgullo de españoles».²³ Tota una declaració explícita dels valors que regnaven, es perseguïen i premiaven en una escola que identificava les virtuts d'un bon estudiant amb les d'un futur treballador productor de l'empresa.

En aquesta escola adoctrinadora, d'obediència i de submissió als professors i patrons, la identificació de l'empresa amb els principis de l'Estat era total, com pot observar-se en els tres cartells dissenyats pel mateix gerent i que estaven penjats a les parets de les aules. El text era el següent: «¿Eres buen español? ¡Fe ciega! TRABAJO-TRABAJO-TRABAJO (Al máximo rendimiento), FRANCO-FRANCO-FRANCO (El indiscutible), ESPAÑA-ESPAÑA-

²² SEGARRA, Miguel. «Nuestra "Escuela de Aprendices"». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], Vol. I, juliol de 1941 (núm. 2), pàg. 33.

²³ «Premio al mejor alumno». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó]. Vol. V, març de 1945 (núm. 46), pàg. 47.

ESPAÑA (Una, Grande y Libre)», «El mayor orgullo, el más alto honor, ser español, ser trabajador» i «Mal orientado está quien teniendo su trabajo como único medio de vida piensa vivir sin trabajar». Uns valors que reflecteixen, al llibre de visites de l'empresa de 1944, els alumnes i professors de l'Escola d'Enginyers Industrials de Madrid: «de las enseñanzas que el viaje de prácticas ha proporcionado a los alumnos, ninguna como la laboriosidad, tesón patriotismo y espíritu cristiano, que ha constituido esta visita inolvidable a la fábrica Segarra». ²⁴ Així doncs, el treball, el patriotisme i la disciplina són els valors que s'inculquen a l'Escola d'Aprenents aquests primers anys de funcionament.

A poc a poc i de manera gradual, a principi dels anys cinquanta, es pot apreciar la transició existent entre la influència en l'Escola d'Aprenents de la Falange (franquisme «blau») i la presència de l'Església i de les doctrines catòliques en el contingut i pedagogia de l'empresa de sabates. A cavall entre la motivació nacional i la cristiana, trobem el testimoniatge de l'inspector mallorquí de primer ensenyament Joan Capó Valls de Padrinas, ²⁵ el qual, a propòsit d'un article sobre la iniciació a l'escriptura, justifica la labor educativa de l'escola Segarra com una lluita per la pàtria en la qual és necessari que hi hagi una «colaboración, laborar juntos, todos, ayudando los más fuertes a los más débiles en la subida, dándose la mano [...] a los demás, para seguir en falange, formación ya histórica y siempre invencible, y no en dispersión que significa atomización, pérdida de valor social»; ²⁶ posteriorment, complementà aquest argument amb la necessitat de caritat cristiana o la funció de l'«ESCUELA DE APRENDICES con la que la Empresa Modelo SEGARRA cumple además con la obra de misericordia de “Enseñar al que no sabe”». ²⁷

Un altre bon exemple que il·lustra molt clarament el que diem és l'article que escriu el professor d'aquesta institució educativa Ernesto Pérez, que argu-

²⁴ VIRUELA, Juan. «Los alumnos del quinto curso de la Escuela de Ingenieros Industriales de Madrid en nuestras industrias». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó]. Vol. I, maig de 1944 (núm. 36), pàg. 16.

²⁵ Joan Capó Valls de Padrinas (Felanitx 1888 - Palma 1952), reconegut educador i inspector els anys vint i trenta, va ser depurat a començaments del franquisme i separat del seu càrrec provisionalment. El 1938 el destinaren a Almeria perquè «aprendiese castellano» i, el 1944, posteriorment va poder triar destí a Castelló, i recalà a la Vall d'Uixó. A aquesta localitat es va casar amb la mestra Asunción Viciano i, mitjançant el capellà Mateu Bauçà, rector de la Vall d'Uixó i amic de terres mallorquines, es va posar en contacte amb la família Segarra, la qual va avalar tots els projectes de Joan Capó en terres castellanenques. Dades biogràfiques extretes de COLOM CAÑELLAS, Antoni J. *Joan Capó Valls de Padrinas. Un temps, uns fets*. Palma: Universitat de les Illes Balears, Ajuntament de Felanitx, 1993, pàg. 62-63.

²⁶ CAPÓ VALLS DE PADRINAS, Juan. «Teoría de la iniciación a la escritura». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], febrer de 1951 (núm. 117), pàg. 34.

²⁷ *Ibid.*

menta que la «Escuela ha de ser —y en eso estamos— el órgano que sienta las palpitations de la vida educativa en sus aspectos social, moral y profesional [...] en aras de una actividad utilitaria, que no sea la frialdad insustancial de la mera teoría o la instrucción, simple mecanismo intelectual, sino que eduque, forme y capacite para la vida»,²⁸ conscient que l'objectiu de l'escola radica en la «satisfacción y eficacia en el trabajo, en el estudio, que es el bien espiritual y material».²⁹ En aquest projecte pedagògic utilitarista, conformat pel triangle de treball-pàtria-religió, queda molt clar que la nació i Déu són les claus imprescindibles de qualsevol procés formatiu, «porque educamos no en el sentido individual, sino en el social y colectivo, para Dios y para la Patria. La instrucción, la capacitación técnica y profesional ha de tener como primordial objetivo, el hacer del aprendiz el elemento más eficaz y el mejor modo de servir a la comunidad, a la Patria».³⁰

La presència de temes religiosos i justificacions divines o ultraterrenals en la tasca educativa de l'empresa Segarra augmentarà progressivament. Així, començaran a ser molt freqüents els articles relatius a la caritat cristiana, la pedagogia del catolicisme social, les referències a encíclics papals o, com és el cas de la mostra que exposem a continuació, la pedagogia familiar. Rafael Solà, també professor de l'Escola d'Aprenents, dedica els anys 1951 i 1952 una sèrie de deu articles a la influència de la família en l'educació, en els quals, des d'un sentit cristià, justifica que els pares «tienen por ley de naturaleza, por voluntad de Dios, el derecho inalienable —por ser deber de paternidad de instruir y educar a sus hijos y nadie, sin ellos o contra ellos, aunque tenga saber, goza de poder para educar»,³¹ si bé es reserva la potestat formativa de l'empresa de calçat i l'argumenta amb «l'afecte inesgotable» i el sentit paternalista que ja hem dit. Així doncs, els mestres són els auxiliars de la família per a l'educació dels fills, ja que els pares no renunciïn als seus drets com a educadors, sinó que els deleguen en els educadors, els quals, en aquest cas, reben aquest encàrrec des de l'empresa, que actua com a «segon pare»:

²⁸ PÉREZ, Ernesto. «Experiencia y educación». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], maig de 1951 (núm. 120), pàg. 40.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*

³¹ SOLÀ, Rafael. «Influencia de la familia en la educación». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], maig de 1951 (núm. 120), pàg. 42.

Nosotros vemos en esa acción tutelar de los padres respecto a sus hijos, representada por nuestra Gerencia a través de su Escuela de Aprendices. De todos es conocido el esfuerzo que realiza la Empresa para proporcionar a sus jóvenes aprendices la instrucción y educación que ha de hacerles hombres con plena formación [...]. De lo dicho pues, se desprende el hecho concreto de que nuestra Escuela de Aprendices, en la función educadora, realiza como padre cariñoso, el derecho natural de la educación que dijimos residía en los padres.³²

En articles successius insistirà en la indissolubilitat de la potestat educativa, compartida entre família i Església, ja que «lo que es ley de naturaleza, lo es también de Dios, creador de la misma, será enemigo de Dios el que lo sea de la autoridad de los padres en la educación de sus hijos».³³ El contingut d'aquesta educació, que hauran de consensuar entre l'Església, els pares i els mestres (en aquest cas, els de l'Escola d'Aprenents), conformarà tot un codi ètic i de valors que desenvoluparà Rafael Solà: l'amor fraternal,³⁴ l'amistat,³⁵ la compassió i virtut,³⁶ o la caritat,³⁷ sense oblidar el que considera que és un valor cívic necessari: el patriotisme.³⁸ Alguns anys més tard, el 1954, la directora dels Grups Escolars de la Vall d'Uixó, Asunción Viciano³⁹ (dona de Joan Capó), és qui pren el testimoni del professor Solà i aprofundeix en la mateixa idea del protagonisme pedagògic de la família, si bé en aquesta ocasió ho fa des de la perspectiva de la

³² *Ibíd.*, pàg. 43.

³³ SOLÀ, Rafael. «Influencia de la familia en la educación». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], juny de 1951 (núm. 121), pàg. 32; o, en la mateixa línia: «La paternidad de Dios y la del hombre se dan la mano». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], 1 de juliol de 1951 (núm. 122), pàg. 35.

³⁴ SOLÀ, Rafael. «Influencia de la familia en la educación». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], novembre de 1951 (núm. 126), pàg. 34-35.

³⁵ SOLÀ, Rafael. «Influencia de la familia en la educación». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], desembre de 1951 (núm. 127), pàg. 42-43.

³⁶ SOLÀ, Rafael. «Influencia de la familia en la educación». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], gener de 1952 (núm. 128), pàg. 55-56.

³⁷ SOLÀ, Rafael. «Influencia de la familia en la educación». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], abril de 1952 (núm. 131), pàg. 42-43.

³⁸ «La importancia del patriotismo es muy grande y la necesidad de fomentarlo en los niños recae primeramente en la familia y después en la Escuela y de esta misma necesidad se desprende su misma importancia [...] si se quiere que el patriotismo sea vivo, precisará ante todo que la familia esté estrechamente unida, por lo mismo que ella es para el hombre la primera escuela de los deberes cívicos, y aprende en su seno y en ella solamente a amar a la gran familia llamada Patria». SOLÀ, Rafael. «Influencia de la familia en la educación». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], febrer de 1952 (núm. 127), pàg. 31-32.

³⁹ VICIANO DE CAPÓ, Asunción. «Influencia de la familia en la educación». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], juny de 1952 (núm. 127), pàg. 31-32.

infància, en la qual la figura de la mare educadora es barreja amb altres conceptes, com l'àmbit domèstic en el qual es desenvolupa, les referències a Herbert o Bacon, així com els rols educadors de Sant Agustí o Santa Mònica.

Altres trets pedagògics i sociopolítics de l'Escola

Amb motiu de l'obertura del nou curs, el 1951, l'inspector Joan Capó Valls de Padrinas al·ludeix al vessant pràctic i mecànic del treball manual desenvolupat a l'Escola, si bé considera encara més o igual d'important la necessitat que els alumnes estiguen ben formats en el vessant intel·lectual o moral, sense el qual els aprenents estarien «mancos». ⁴⁰ El programa pedagògic i moral que ofereix, en forma de recomanacions als alumnes que comencen a l'Escola d'Aprenents, estarà format principalment de: voluntat, saber, conducta, bondat, superació, treball i fe. De la mateixa manera, també Ernesto Pérez, professor de l'Escola, explicita el sentit de la triple formació educativa i instructiva (tècnica i instrumental) en un article molt aclaridor sobre el sentit sociopolític de la institució educativa de l'empresa Segarra:

Nuestra Escuela se apresta a encauzar estos conocimientos enderezados hacia el bien, la cultura y el trabajo, hacia el progreso moral, científico y material de los hombres [...]. Para educar la voluntad, para formar la inteligencia está nuestra Escuela, dispuesta a hacer realidad su alta misión, mientras adiestra la mano con la práctica y le capacita técnicamente. Tiene incrustada en su ser una consigna irrevocable, la de formar hombres completos, por eso nuestra Escuela quiere, que a los conocimientos y destrezas adquiridos por el aprendiz en orden a su capacitación técnica, una el de sus conocimientos intelectuales y morales. ⁴¹

Per desenvolupar aquest complet i integral programa pedagògic i social, proposa que l'obra educativa es fonamenti en tres pilars formatius: la pedagogia del treball, la pedagogia de l'exemple i la pedagogia social. Sobre la primera, i prenent com a paradigma la «unitat laboral» de l'empresa Segarra,

⁴⁰ CAPÓ VALLS DE PADRINAS, Juan. «Comienza el curso. A los alumnos de la Escuela de Aprendices Segarra de la clase de preparación general». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], octubre de 1951 (núm. 125), pàg. 41.

⁴¹ PÉREZ, Rafael. «Comienzo de un nuevo curso». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], octubre de 1951 (núm. 125), pàg. 42.

realitza una identificació total entre el treball i la ciència pedagògica, ja que «el trabajo en nuestra Empresa es la más auténtica y moderna pedagogía del esfuerzo y del trabajo, pedagogía nacional, pedagogía que transforma a la masa social en ente productivo consciente y eficaz».⁴² D'altre costat, el treball i la pedagogia que se'n desprèn, s'haurà de complementar amb l'exemple i imitació de models adequats, no solament de lectures, relats de grans fets o grans exemples d'herois o de sants, sinó l'exemple relatiu a una ascètica aplicada al dia a dia del jove aprenent. En aquest aprenentatge vicari, o per imitació de models, s'haurà de tenir present que «el ejemplo representa para el joven, cuando éste lo ha incorporado a su vida, cala hondo en su modo de ser, la más eficaz pedagogía lo eleva y dignifica, proyectándola en el modelo elegido [...] viva pedagogía del amor y del trabajo, pedagogía del ejemplo que vence, educa y eleva con obras y con razones».⁴³ Una pedagogia del treball i de l'exemple que haurà de comprendre's des de la fi ulterior de l'educació, la projecció i la pedagogia social, ja que si l'educació és obra de tots, col·lectiva i social, caldrà «convencer al pueblo de que en la escuela y en la obra de la educación está la piedra de toque de todo movimiento, de toda grandeza. Hay que trabajar paciente y constantemente sobre la conciencia social»,⁴⁴ fonamentalment per vèncer l'analfabetisme, la ignorància, les reticències i els prejudicis existents i heretats respecte de la necessitat d'educació i de formació.

Sembla que la tríada conformada pels conceptes treball-exemple-societat és la que acaba orientant el sentit sociopolític de la pedagogia de l'Escola d'Aprenents els anys cinquanta, ja que alguns articles apareguts a la revista de Segarra insisteixen en aquest aspecte. A propòsit del treball i la centralitat que aquest adquireix en la motivació que ha d'existir en els aprenents, un tècnic de l'empresa és molt explícit: «por el trabajo y el estudio hallaré el camino que con las buenas obras, la virtud y el bien conduce al cielo».⁴⁵ Aquesta identificació que hem esmentat sobre l'estudi i el treball és motiu també perquè un altre auxiliar tècnic de la fàbrica de calçat escriga en aquest sentit incitant l'alumnat: «estudia, estudia y no te canses que lo que no puedas aprender por ti solo te lo

⁴² PÉREZ, Rafael. «Pedagogía del trabajo». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], juliol de 1954 (núm. 158), pàg. 56.

⁴³ PÉREZ, Rafael. «Pedagogía del trabajo». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], juliol de 1954 (núm. 158), pàg. 56.

⁴⁴ PÉREZ, Rafael. «Pedagogía social», *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], març de 1956 (núm. 164), pàg. 59.

⁴⁵ BELENGUER, Salvador. «Trabajo y estudio». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], maig de 1956 (núm. 178), pàg. 42.

enseñarán tus profesores, si ven en ti constancia y atención, no lo dudes, pero demuéstrales que eres un buen estudiante».⁴⁶ Això a banda, l'exemple i l'emulació seran constants en els discursos pedagògics de molts dels col·laboradors de la revista, com és el cas del testimoniatge de Salvador Belenguier, en escriure sobre la seua experiència i posar-se com a exemple a seguir: «la ciencia es también un interés nacional y me satisface el cumplido deber de haber dado a mi patria tanto como puede darle el soldado en el campo de batalla. Sea cual sea el destino de mis trabajos, espero que no se pierda este ejemplo. Quisiera que sirviese para combatir esa especie de desfallecimiento moral [...]. ¿Por qué no lo has de hacer también tú?». ⁴⁷ En el mateix sentit s'expressen altres professors, si bé el model a imitar és, en aquest cas, el d'altres estudiants, ja que «muchos de los alumnos que han pasado por vuestra Escuela, os dan ejemplo del progreso que han hecho, todos tienen cargos, todos se destacan de los demás y no por orgullo sino por sus conocimientos». ⁴⁸ És el cas de tres alumnes de l'Escola d'Aprenents de Segarra que van quedar campions de sector en el VIII Concurs Nacional de Formació obrera organitzada pel Frente de Juventudes el 1954:

que sus éxitos no sirvan para llenarles de fatuidad, ni para merecerse en la dulce tranquilidad de una arribada a la meta. El camino de la perfección, no tiene fin. Y hay que renovarse o morir. Que sus éxitos les sirvan de acicate tanto a ellos como al a juventud obrera que se forma en nuestros talleres, con la mirada puesta en ese horizonte risueño, de grandes posibilidades y brillante porvenir, que nuestra Empresa ofrece a los que quieren y saben perfeccionarse en su trabajo. ⁴⁹

Finalment, en al·lusió a la importància i projecció social del treball i estudi de la formació laboral i industrial de l'empresa, el secretari de l'Ajuntament de la Vall d'Uixó destaca la «comunitat social» com a moderadora d'individus. Aquesta té lloc en «una Pedagogía social, pues aunque la sociedad no sea el fin de la educación, es un sujeto activo y directo que podría ser llamado Maestro viviente, en plena perennidad de influjo sobre el hombre al que envuelve y

⁴⁶ MARTÍ MORA, Jaime. «Escuela de aprendices». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], maig de 1953 (núm. 144), pàg. 38.

⁴⁷ BELENGUER, Salvador. «Trabajo...». *Op. cit.*, pàg. 41-42.

⁴⁸ MARTÍ MORA, Jaime. «Escuela...». *Op. cit.*, pàg. 38.

⁴⁹ VIRUELA, Juan. «En torno a una actuación ejemplar». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], desembre de 1954 (núm. 162), pàg. 26.

rodea presidiendo su ambiente, sin aulas ni vacaciones». ⁵⁰ De la mateixa manera, l'aprenent Julio Camarero, davant la manca d'atenció que prestava la societat de llavors a l'educació i la formació, fa un toc d'atenció al respecte i incita que «el proceso la capacitación técnica profesional y formación moral de jóvenes exige la colaboración de todos, de la asistencia y cooperación de quienes son conscientes de la trascendencia y vital influencia que la solución a los problemas de la educación y la cultura puede ejercer en los destinos de nuestro pueblo», ⁵¹ en què remarca que la tasca formativa interessa i afecta a tothom. Per aquest mateix argument de l'extensió i necessitat social de l'educació, l'empresa Segarra engegarà altres iniciatives d'índole educativa i social, com ara grups escolars, colònies, biblioteques, mutualitats, etc., de les quals ens ocupem a continuació.

Altres iniciatives socials i formatives de l'empresa

Des de la concepció paternalista que hem indicat al principi, en la qual el cap patró s'identifica amb el pare protector, l'empresa Segarra proporcionava als treballadors de la fàbrica de sabates uns serveis socials bàsics que dissimularen i compensaren els baixos salaris que percebien. En un context com el de la postguerra, en què la fam i la misèria eren l'escenari habitual del dia a dia, s'aspirava a comptar amb una mà d'obra suficientment qualificada i disposada a treballar; per això, hom havia de prestar-los uns serveis mínims que els asseguraren l'alimentació, la salut i instrucció. Ja des del principi, i de manera paral·lela a l'engedada de l'Escola d'Aprenents, van sorgir iniciatives en aquesta direcció, com és el cas de l'economat, ⁵² la clínica i el camp d'esports Segarra. L'economat va obrir les portes el juny de 1939 i l'objectiu era abastir els treballadors de productes de primera necessitat, fonamentalment d'aliments i roba, tan difícils d'aconseguir perquè eren escassos i cars en el mercat negre. La preocupació per la salut de la mà d'obra i la contínua disposició per treballar va fer que l'empresa inauguràs també una clínica, ⁵³ que disposava de serveis de tot tipus (cirurgia general, aparell digestiu, urologia, obstetrícia, ginecologia, nutrició,

⁵⁰ AGUILÓ AGUILÓ, Juan. «Función social de la educación». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], abril de 1952 (núm. 131), pàg. 38.

⁵¹ CAMARERO SUBIRATS, Julio. «El problema de la educación». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], setembre de 1955 (núm. 171), pàg. 35.

⁵² GANAU, A. «Economato». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], juliol de 1941 (núm. 2), pàg. 25.

⁵³ VIRUELA, Juan. «Nuestra clínica». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], abril de 1943 (núm. 23), pàg. 18.

aparell respiratori, oftalmologia, etc.). Així mateix, hem d'indicar que aqueix mateix any també es va construir un camp d'esports, fruit de la preocupació existent per l'educació física i l'eugenèsia, mesures totes encaminades a millorar la salut i a l'enfortiment físic dels treballadors i les seues famílies.

Posteriorment, l'obra social i paternalista de Segarra es va complementar el 1941 amb l'obertura d'un menjador d'empresa i, el 1942, amb la construcció d'un grup d'habitatges (Colònia Segarra) a la Vall d'Uixó per als treballadors de les indústries del calçat. Més tard, el 1943, van veure la llum dos projectes culturals, adoctrinadors i instructius importants: la biblioteca i el Grup Empresa Segarra d'oci i descans. La biblioteca era un instrument més d'adoctrinament i de control sobre els treballadors, ja que tots els llibres que s'hi podien consultar (novel·les de Pérez Galdós, Pío Baroja, Quevedo, Valle Inclán, Bécquer, etc.; autors falangistes i franquistes, com Arrese, Redondo, Pemartín, Millán Astray, etc.; religiosos, com Santa Teresa de Jesús; i de caràcter tècnic sobre electricitat, química, economia, etc.) passaven un control de depuració exhaustiu i rigorós, com explica un professor de l'Escola en la revista:

¿Qué libros podemos leer?, os preguntareis muchos. Los que nuestros profesores nos indiquen, desde luego y en general, todos aquellos que tratan de las especialidades a que os dediquéis, las obras maestras de la literatura —siempre de buen decir y buen obrar—, los libros que traten de la naturaleza, los que hablen de Dios y la religión [...], procurando que los maestros estén en todo momento enterados de las andanzas librescas —sin comillas y eliminando lo despectivo— que se permita vuestro inquieto espíritu.⁵⁴

Per part seua, el Grup d'Empresa Segarra, inspirat i dependent de l'Obra Sindical d'Educació i Descans, feia de complement i s'encarregava del temps d'oci dels treballadors de la fàbrica sabatera. No deixava de ser un instrument de control més, ja que pretenia compaginar i complementar el temps lliure dels patrons i treballadors perquè, fins i tot en els moments no laborals, el treball i l'empresa estigueren presents. Una espècie de recàrrega energètica de les forces perdudes durant el treball, unida a la profilaxi o control dels mals vicis o costums: aquest era el veritable objectiu pel qual es crea el grup el març de 1943: «van encaminadas a proporcionar al productor unas plácidas horas de asueto que sirvan para reparar las energías en el cotidiano esfuerzo [...] siempre tra-

⁵⁴ VIRUELA, R. «Los libros y la lectura». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], juny de 1943 (núm. 25), pàg. 25.

tando de apartar al obrero de las distracciones que puedan perjudicar a su cuerpo o a su espíritu». ⁵⁵ Amb eixa finalitat s'organitzaven excursions i activitats teatrals, religioses, esportives i musicals (crearen, fins i tot, la rondalla Segarra al voltant de la música popular castellonenca), les quals compaginaven distracció amb adoctrinament i preparació física per al treball. Les activitats esportives i culturals impulsades pel grup d'Educació i Descans van ser múltiples i tingueren un èxit desigual. Mostra d'això és el testimoniatge, una dècada més tard de la posada en funcionament, del cap del Grup, Gonzalo Talamantes, el qual es congratula d'aquesta iniciativa paternalista, adoctrinadora i de control que reuneix, entorn de l'oci, operaris, tècnics i caps en un clima de companyonia:

Nuestra Empresa Familiar, que es como yo la denomino, está en el convencimiento total que debe ser preocupación en las empresas de que las horas libres de sus productores sean empleadas ordenadamente, para que les facilite un descanso apropiado, que les sustraiga del ambiente materializado y vicioso, en el que no solo se beneficia su salud física y moral sino también su aptitud para reanudar con nuevas fuerzas la tarea de su inmediata reincorporación al trabajo. Con los Grupos de Educación y Descanso, no solo se logra un beneficio social evidente comprobado, sino que se llega también a un mayor rendimiento en la producción y produciendo más es como se hace Patria. ⁵⁶

La influència social i educativa que l'empresa Segarra tenia sobre l'educació, la formació i l'adoctrinament dels seus treballadors, s'estén el 21 de març del 1945 a tota la població de la Vall d'Uixó. Aleshores es crea el Consell de Protecció Escolar ⁵⁷ de la població castellonenca, en la qual la presència i la influència de la fàbrica de calçat és total. Aquest domini i control de l'ensenyament sobre la localitat en la qual se situa Segarra permet que tota l'educació en les institucions presents a la Vall d'Uixó estiga dirigida i orientada envers

⁵⁵ «Nuestra Obra Social de Cooperación». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], juliol de 1943 (núm. 26), pàg. 20-21.

⁵⁶ TALAMANTES, Gonzalo. «Nuestro Grupo de Empresa de Educación y Descanso». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], març de 1955 (núm. 165), pàg. 45.

⁵⁷ En aquests termes es felicitava l'empresa Segarra per la creació: «Con la creación de este Consejo, la tarea educadora, tan necesaria en la prosperidad de los pueblos, cobrará nuevos horizontes, revolucionando su organización, ampliando sus fines y aunando en cordial armonía sus medios, hasta lograr la formación completa de nuestra juventud —moral, intelectual y profesional, en bien de España y de nuestra ciudad». «El Consejo de Protección Escolar de Vall de Uxó». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], abril de 1945 (núm. 47), pàg. 51.

la formació professional, i l'educació queda al servei de l'empresa. El Consell estava format per l'alcalde, l'inspector d'ensenyament primari de la zona, el cap local de Falange, el capellà, la directora de l'Escola Graduada de Xiques, un professor de l'Escola d'Aprenents i un gerent de l'empresa Segarra, que era qui en última instància dirigia i controlava l'educació i la instrucció de la Vall d'Uixó. En aquest Consell de Protecció Escolar va tenir un paper determinant l'inspector d'ensenyament primari de la zona, és a dir, Joan Capó, que només feia un any que havia pres possessió del càrrec a la Vall d'Uixó, si bé la seua trajectòria i experiència pedagògica anterior a les Balears era molt més àmplia i dilatada. Estem d'acord amb el professor Antoni Colom quan assenyala el gran protagonisme de l'inspector illenc en les nombroses realitzacions educatives que tot seguit revisarem. També coincidim amb ell que l'esperit pedagògic no era el mateix que va inspirar Joan Capó en l'etapa professional anterior.⁵⁸ Així, la política de realitzacions i la «pedagogia d'inauguracions» d'aquest temps, en què es crearen moltes institucions, no va arribar acompanyada de canvis metodològics ni renovadors. Es tractava d'una política educativa quantitativa i gens qualitativa, que anava molt bé a la família Segarra, ja que així guanyava molts beneficis propagandístics, polítics i empresarials.

Continuant el repàs de les iniciatives educatives de Segarra, veiem que, a més del Consell de Protecció Escolar, i com a part de tot aquest conjunt d'activitats, centres i iniciatives socials i educatives que estudiem, es creen també institucions complementàries a l'escola, com un vedat i una mutualitat escolar. El Coto Escolar de Previsió Social Silvestre Aragó es va construir a Sagunt com una escola o colònia a l'aire lliure, on els aprenents feien estades en les quals, al costat d'una educació ambiental i agrícola, rebien lliçons adoctrinadores constants mitjançant xerrades i conferències. Per la seua banda, la Mutualitat Escolar Segarra feia obres de previsió social, fomentava l'estalvi, atenia socors de malalties i defuncions i concedia beques i ajudes per a l'estudi o el menjador, entre altres funcions. Així mateix, el 1946 tota aquesta tasca educativa, que podríem denominar «global» o «extensiva», es complementa amb la realització de classes nocturnes femenines, classes per a adults o conferències per a treballadors sobre temes d'interès per a l'empresa, com la higiene (física i moral) en el lloc de treball.

Ja els anys cinquanta tenim constància de l'organització anual, per part del Consell de Protecció Escolar, de colònies escolars durant el període estival

⁵⁸ COLOM CAÑELLAS, Antoni J. *Joan Capó Valls de Padrinas. Un temps... Op. cit.*, pàg. 153-154.

per als fills dels treballadors de Segarra i la població infantil de la Vall d'Uixó. Així, l'estiu de 1951 té lloc, a les platges de Moncofa (Castelló), una d'aquestes «obras benéfico-sociales educativas de más importancia y trascendencia: LAS COLONIAS ESCOLARES». ⁵⁹ L'objectiu d'aquestes colònies era doble: higiènic amb una «vida ordenada» i alimentació «sana i abundant», i educatiu, moralitzador i adoctrinador. El programa de la jornada dels colons era complet i deixava poc temps lliure; tenien multitud de tasques higienico-instructives, com les següents: oracions matinals, col·locar la bandera, cantar l'himne nacional, taula de gimnàstica, lavabo, desdijuni, marxa a la platja, redactar un diari, higiene, resar, menjar, reposar, berenar, lavabo, jocs i xerrades, cantar, resar, sopar i descansar. Totes aquestes activitats primer de tot perseguien la higiene, el control, l'ordre i la disciplina. ⁶⁰ Aquesta experiència va tenir continuïtat i una gran repercussió entre la població de la Vall d'Uixó. Els dirigents de Segarra i els mestres implicats n'estaven molt satisfets, com es desprèn de les seves paraules amb motiu de la clausura de la colònia de 1954:

Un año más en que la labor educativa y de formación integral llevada a cabo por el entusiasmo y el celo de maestros ha cumplido los fines trazados. Cumplir sencillamente con el deber es un grato servicio [...]. Enhorabuena a todos y que el encanto y acopio de salud física y moral adquiridos en esa feliz estancia veraniega, sea lazo que una y enseñe a convivir, a amar y a respetarse más y mejor y a conocer cuanto de bello y bueno tiene la vida y a creer y a amar en Dios y en la Patria como cifra y compendio de nuestros ideales, de nuestro saber y de nuestra fe. ⁶¹

Finalment, per acabar aquest breu repàs a les altres iniciatives educatives impulsades per l'empresa Segarra, acudim a la memòria presentada davant el Consell de Protecció Escolar de la Vall d'Uixó per l'inspector i vocal del Consell Joan Capó Valls de Padrinas ⁶² el 12 de desembre del 1952. L'inspector

⁵⁹ «Las colonias escolares de Vall de Uxo». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], setembre de 1951 (núm. 124), pàg. 48.

⁶⁰ *Ibid.*, pàg. 48-51.

⁶¹ PÉREZ, Ernesto. «Clausura de la Colonia Escolar Vallduxense». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], setembre de 1954 (núm. 160), pàg. 44.

⁶² El 5 de juliol de 1953, amb motiu de la defunció de l'inspector balear, es va organitzar una Jornada Pedagògica, en la qual li varen retre homenatge i van programar els actes següents: santa missa, festival escolar, lliurament de certificats d'estudis primaris, exposició escolar, acte necrològic, visites a escoles, menjar de germanor i salve de comiat. «VI Jornada Pedagògica. Emocionante acto necrológico en memoria

mallorquí fa una avaluació i prospectiva sobre la situació de l'ensenyament a la Vall d'Uixó i n'elogia les fites assolides i els reptes pedagògics de futur.⁶³ Així, a través de la lectura d'aquesta memòria, tenim notícia de l'existència de: tres grups escolars (Centelles, Colònia Segarra i Auxili Social), la construcció d'un saló d'actes, la concessió de 468 certificats d'estudis primaris (310 xiquets i 158 xiquetes), la biblioteca escolar circulant (amb 460 llibres), dues mutualitats escolars (Teresa Bonig Salvador, per a xiquetes, i Silvestre Segarra Aragó, per a xiquets), dos vedats escolars (adscrius a les mutualitats esmentades), una escola llar i una escola de formació, cantina i menjador escolar, rober escolar, colònies escolars de vacances, misses escolars, la realització de cinc jornades pedagògiques, la reducció de l'analfabetisme, un museu escolar comarcal, un museu pedagògic,⁶⁴ viatges de cultura i estudis, etc.

A totes aquestes institucions i activitats educatives caldrà afegir la realització de cursos d'extensió cultural per a productors i la construcció d'un institut laboral el 1953. Ambdues iniciatives, a més de descrites anteriorment, són una prova més del conglomerat instructiu adoctrinador que va engegar Segarra per controlar i ideologitzar la mà d'obra i el seu entorn. Així, en els cursos d'extensió cultural «como soldados disciplinados, todos los Profesores ponen su tesón, su ardiente vocación y su cariño [...]. No son para hacer prosélitos de una doctrina política, sino para llenar las ansias de saber de aquellos que por circunstancias económicas no han podido satisfacerlas antes».⁶⁵ Tota una revolució cultural i batalla de la cultura, l'objectiu aparent de la qual és estendre l'educació ciutadana i la cultura al productor, però que, com hem vist, amaga darrere un fort caràcter adoctrinador. A més, la inauguració de l'Institut Laboral a la Vall d'Uixó serà també tot un assoliment educatiu molt important, si bé la filla del fundador de l'empresa i germana del gerent, Rosario Bonig, aprofitarà l'ocasió per assumir-ho com un èxit de Segarra i recordar, una vegada més, el caràcter paternalista, social i assistencial de l'empresa de calçat:

del Inspector de Enseñanza Primaria. D. Juan Capó Valls de Padrinas». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], agost de 1953 (núm. 147), pàg. 48-55.

⁶³ CAPÓ VALLS DE PADRINAS, Juan. «Consejo de Protección Escolar. Memoria sucinta que presenta el vocal asesor del mismo, abajo suscrito, en Diciembre de 1952». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], gener de 1953 (núm. 140), pàg. 47-55.

⁶⁴ Cal deixar clar que el museu pedagògic de la Vall d'Uixó no tenia res a veure amb el que s'entenia per aquest tipus d'institució formativa, d'investigació i d'avantguarda pedagògica d'abans de la Guerra Civil. El museu pedagògic impulsat per Segarra, en canvi, era una exposició permanent dels treballs infantils realitzats a les escoles de la comarca.

⁶⁵ ARQUER CIVERA, Francisco. «Revolución cultural». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], abril de 1953 (núm. 153), pàg. 26-27.

¿Y cómo Vall de Uxó ha podido superarse en un grado tan elevado y colocarse en tan alto lugar en lo que a enseñanza se refiere? [...]. De una manera muy sencilla y grande a la vez, porque posee una familia, una Empresa que amando con verdadero cariño de hijos a la tierra que les vió nacer se ha preocupado en todo momento del bienestar y engrandecimiento del pueblo, y si la actual generación estamos en deuda con ella, las generaciones futuras todavía lo estarán más ya que con su ayuda se forjarán positivos valores que darán gloria a nuestro pueblo e industrias.⁶⁶

Reflexions finals

Finalment, creiem oportú destacar una vegada més els trets principals de les iniciatives educatives de la fàbrica Segarra que hem estudiat. Aquestes activitats formatives, com hem vist, s'emmarcaven en una política d'empresa de caràcter paternalista, en la qual els patrons, gerents, treballadors, professors i aprenents formaven part d'una «gran família». En aquest conglomerat familiar i industrial, el programa social i pedagògic tenia un paper fonamental, ja fóra per motivacions beneficoassistencials d'inspiració cristiana o bé per interessos més mundans, i cercava un benefici purament econòmic i empresarial. El cas és que, per uns motius o uns altres, tothom hi guanyava, ja que els treballadors i les famílies tenien accés a un sistema social i educatiu que aleshores estava a l'abast solament d'uns quants, i els patrons aconseguien una mà d'obra més ben formada, disciplinada i moralitzada. Aquesta és la motivació real que va fer que l'empresa sabatera engegàs un programa adoctrinador i de control.

Els trets ideològics en els quals es fonamentava el programa educatiu que orientava qualsevol acció formativa coincidien plenament amb els pilars de la pedagogia del primer franquisme. Així, conceptes com educació, disciplina, treball, patriotisme o religiositat sempre hi eren presents i arribaven a confondre's o era molt difícil separar-los. Així, tots aquests fonaments ideològics i adoctrinadors van ser els que van permetre als habitants de la Vall d'Uixó tenir la possibilitat de gaudir d'iniciatives d'índole educativa (Escola d'Aprenents, Biblioteca, Vedat Escolar de Previsió, Mutualitat Escolar, colònies escolars, cursos d'extensió cultural, etc.) i socioassistencial (habitatges, economat, clínica, menjador, etc.).

⁶⁶ BONIG, Rosario. «La educación en la Vall de Uxó». *Escuela de Aprendices* [Vall d'Uixó], abril de 1953 (núm. 143), pàg. 36.